

Anders kijken naar veiligheid

Om kinderen en jongeren te beschermen maken jeugdprofessionals in hun dagelijks werk continu keuzes. Ondanks alle beschikbare kennis die ze daarvoor kunnen gebruiken, zal het effect van hun keuzes nooit voor honderd procent zeker zijn. De keuzes van professionals blijken mede bepaald te worden door hun eigen normen en waarden, de koers van de organisatie waarvoor zij werken en door het overheidsbeleid.

Als het misgaat met de veiligheid van een kind of jongere wordt vooral het handelen van de betrokken professionals en de organisaties waarvoor zij werken geëvalueerd. Is daarin iets niet goed gedaan, dan volgen er vanuit het systeem van de jeugdhulp en de jeugdbescherming meestal maatregelen. Vaak wordt dan ook nieuw beleid gemaakt waaraan de professional en de organisatie zich weer moeten aanpassen. Steeds wordt aangenomen dat nieuw beleid de veiligheid van kinderen en jongeren ten goede komt, zonder dat het effect van de gemaakte keuzes ooit geëvalueerd wordt. Om gek van te worden. Het doet denken aan wat Albert Einstein zei: 'Als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg.'

Andere brillen

'Als ik hier nu weer een nieuw protocol op afgooi, doen we misschien weer precies het tegenovergestelde van wat goed is. Misschien doen we er wel goed aan om een heleboel protocollen te schrappen?', zei Simone Kukenheim, wethouder Jeugd en Zorg van Amsterdam, in het Parool naar aanleiding van het onderzoeksrapport naar de dood van de veertienjarige Famke.

Voortdurend hetzelfde blijven doen en daar toch betere resultaten van verwachten; dat schiet niet op. Daarom is het tijd om eens door andere brillen naar de veiligheid van kinderen te kijken en beter te begrijpen waarom we eigenlijk doen wat we doen. Wat zijn de achterliggende gedachten, impliciete aannames en de effecten van onze keuzes rond de veiligheid van kinderen en jongeren, of we nu beleidsmaker, professional of ouder zijn?

Jeugdprofessionals zijn, afhankelijk van hun opleiding en functie, gewend om door een pedagogische, psychologische, medische of juridische bril naar de leefwereld, de opvoeding en de ontwikkeling van kinderen te kijken. Op grond daarvan beoordelen ze de veiligheid in gezinnen. Bestuurders kijken meestal op de eerste plaats vanuit hun institutionele visie en opdracht naar de veiligheid van kinderen. En beleidsmakers zien veiligheid vooral door de bril van het maatschappelijk systeem en beoordelen die hoofdzakelijk aan de hand van wetten, procedures, beleidsafspraken en politieke keuzes.

Het bestaan van die verschillende brillen waarmee naar de veiligheid van kinderen wordt gekeken, veroorzaakt spanningen tussen praktijk en beleid; tussen de leefwereld en de systeemwereld. In het belang van kinderen zoekt iedereen naar betere manieren om met die spanningen om te gaan, maar dat lukt niet altijd even goed. Om te kunnen zien hoe dat komt, zetten we een paar andere brillen op.*

De historische bril

Kijken we met een historische bril, dan zien we dat de veiligheid van kinderen en jongeren tot 1960 vooral werd overgelaten aan de verschillende maatschappelijke zuilen. Sinds de jaren zestig is de veiligheid van kinderen en jongeren echter steeds meer een zaak van de rijksoverheid geworden, als onderdeel van de aanpak van kindermishandeling en van de justitiële jeugdbescherming. Met de invoering van de Jeugdwet in 2015 werd het beleid voor de hulp aan kinderen en gezinnen weliswaar gedecentraliseerd naar de gemeenten, maar bleef de jeugdbescherming een zaak van de landelijke overheid (Justitie & Veiligheid).

Ondertussen is sinds de jaren zestig het accent in het denken over het opgroeien en opvoeden van kinderen verlegd van maatschappelijke naar individuele verantwoordelijkheid. Van ouders wordt steeds meer eigen kracht en zelfredzaamheid verwacht. Dat wringt met de verschuivingen die we tegelijkertijd zien in het denken over veiligheid: van compassie met opvoeders naar controle van hun handelen, van dialoog met de betrokkenen naar steeds meer dwingende maatregelen en procedures, en van verbinden en versterken van opvoeders naar hen disciplineren. Daarmee is het geloof in de maakbaarheid van veiligheid alleen maar versterkt en is de professional steeds meer uitvoerder van het overheidsbeleid geworden in plaats van onafhankelijke, betrokken beroepsbeoefenaar.

De uitkomst van deze ontwikkeling is dat de afstand, rechtsongelijkheid en afhankelijkheid van de opvoedende burger tegenover de overheid alleen maar groter is geworden. Ook de professionals zijn steeds meer afhankelijk geworden van de overheid. De heftige publieke discussies die daar het gevolg van zijn, leiden vooral tot nieuwe beleidsmaatregelen.

Door de historische bril zien we dus een escalatie van tegenstrijdige ontwikkelingen die in beleid en praktijk hebben geleid tot heen en weer slingerende patronen wat betreft:

- *de focus van de aanpak*: tussen daadkracht/ingrijpen en eigen kracht/ondersteunen
- *de breedte van het begrip kindermishandeling*: tussen fysieke mishandeling en verwaarlozing
- *de rol van instituties*: tussen bescherming van kind/gezin/maatschappij en bescherming van instituties
- *de positie van de professional*: tussen discretionaire ruimte en beperking tot de positie van uitvoerend ambtenaar c.q. relativering of ontkenning van pedagogische en psychologische professionaliteit

De historische bril laat dus een ontwikkeling zien waarin de beoordeling van de veiligheid van kinderen en jongeren in hun specifieke leefwereld steeds meer vastgelegd is in uniforme gedragsprotocollen en meldcodes van de systeemwereld, en waarin de veiligheid steeds meer gemeten wordt met risicotaxatie-instrumenten in plaats van beoordeeld wordt in de context van gezinnen. Daardoor is er ook steeds minder ruimte voor sociale, pedagogische en psychologische verkenningen, en voor gezamenlijke professionele inschattingen van veiligheid. Per saldo wordt iedereen steeds meer gedwongen om vanuit zijn eigen professionele koker te werken. En ondanks het belang dat de overheid hecht aan de zelfredzaamheid en eigen kracht van burgers, lijkt het erop dat ouders en kinderen daar in de praktijk juist minder ruimte voor krijgen als het om veiligheid gaat.

De sociologische bril

Als we de ontwikkelingen rond de veiligheid van kinderen plaatsen in de veranderende maatschappij, als onderwerp van de sociologie, dan zien we dat in het denken van de overheid de verantwoordelijkheid voor de opvoeding is verschoven van de publieke naar de private sfeer. Opvoeden wordt niet meer als verantwoordelijkheid van de gemeenschap gezien, maar van ouders die verondersteld worden te weten waar ze mee bezig zijn.

Door heftige incidenten zoals de dood van Savanna is de roep om bemoeienis van de overheid met opvoeden sinds 2004 echter weer versterkt, en is het wantrouwen tegenover ouders én professionals toegenomen. Dat heeft vervolgens geleid tot een flinke stijging van het aantal kinderen dat uithuisgeplaatst werd met het oog op hun veiligheid.

Om deze paradoxale ontwikkeling rond de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van kinderen te begrijpen moeten we de achterliggende opvattingen en gedachten (imaginaryes) kennen, zowel van ouders, professionals en overheden als van andere deelnemers aan het publieke debat. Hoe stellen deze verschillende partijen de veiligheid van kinderen voor en wat doen ze er zelf aan om die te bevorderen? Welke voorstellingen van veiligheid zijn bepalend voor de manier waarop het

beschermen van kinderen en jongeren wordt uitgevoerd (mentalities) en bestuurd (governmentalities)? Hoe werken die opvattingen door in de wetten die ter bescherming van kinderen worden gemaakt en in de instrumenten die ingezet worden om het beleid uit te voeren? En wat betekent dat weer voor de discretionaire ruimte van professionals?

De antropologische bril

De antropologische bril is vooral gericht op concepten in hun brede culturele context. Daardoor wordt het begrip veiligheid in de antropologie meestal geplaatst in de brede context van het omgaan met geweld in de publieke en de private sfeer. Wat dan opvalt is dat het Nederlandse beleid en de Nederlandse wetgeving geweld vooral definiëren en behandelen als veiligheidsprobleem. Daardoor wordt het zicht op de oorzaken van onveiligheid versmald en de aanpak beperkt tot controlemaatregelen en juridisch ingrijpen, zowel tegen ouders als tegen professionals. In de ogen van antropologen spreekt daaruit vooral wantrouwen tegenover de motieven en capaciteiten van ouders en professionals.

Andere Europese landen zoals Denemarken en Zweden kijken anders tegen de veiligheid van kinderen aan. Zij hebben er meer vertrouwen in dat ouders en professionals samen de verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de veiligheid van kinderen en jongeren. Daarom leggen ze hun beleid minder vast in een controlerend en bestraffend juridisch kader en laten ze het liever over aan lokale teams van gezinshulpverleners.

In beleid en praktijk rond het voorkomen en bestrijden van kindermishandeling speelt het mensbeeld dus een grote rol: vertrouwen we erop dat mensen geneigd zijn tot het goede, of gaan we uit van een kwade inborst? Dat laatste lijkt in Nederland steeds meer het geval geworden. Zijn we toch calvinistischer dan we dachten.

Kijken door een prisma

Als we de verschillende brillen samenvoegen krijgen we een prisma waarmee we alle verschillende invalshoeken geïntegreerd kunnen zien. Daaruit kunnen we concluderen dat we voortaan voor het beoordelen van beleid en praktijk niet alleen het individuele handelen van professionals en de beschikbare instrumenten los van hun context zouden moeten evalueren. Daarnaast zouden we het veel meer moeten hebben over de onderliggende gedachten en veronderstellingen over het opvoeden en de veiligheid van kinderen en jongeren, de intenties én de kennis en ervaring van de verschillende betrokkenen.

Zorgen dat kinderen veilig kunnen opgroeien, het liefste thuis, klinkt vanzelfsprekend. Kinderen hebben er recht op en ouders willen niets liever. De Nederlandse regering heeft zich verplicht tot de naleving van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind. De overheid schept kaders en voorwaarden waaronder voor dat veilig opgroeien zo nodig professionals worden ingezet. Maar zoals we door de historische bril hebben gezien, is die overheid steeds meer op de stoel van de professional gaan zitten. Met als gevolg dat het gat tussen de leefwereld en de systeemwereld

alleen maar is gegroeid. De decentralisatie naar de gemeenten heeft daar weinig aan veranderd. Daarom is het zaak nu de onderliggende patronen in het omgaan met veiligheid te ontrafelen. En vervolgens te bekijken hoe alle betrokkenen, zowel overheid, organisaties, professionals als ouders en andere opvoeders, weer kunnen doen waar ze goed in zijn.

Debat over veiligheid

Wij willen graag meer licht door dit prisma laten vallen. Dat betekent: ruimte scheppen voor debat, voor het expliciet benoemen van de kennis over en ervaring met veilig opgroeien en opvoeden, uit de leefwereld van gezinnen en uit de professionele praktijk die in die leefwereld opereert. Dat is kennis over en ervaring met wat werkt in gezinnen in uiteenlopende contexten. Dat zijn de realistische verhalen die nu nauwelijks aandacht krijgen in het publieke debat: geen succesverhalen, maar verhalen over het omgaan met onzekerheden en het nemen van risico's om te voorkomen dat kinderen onnodig "voor hun eigen veiligheid" uit huis geplaatst worden; verhalen over hoe we ervoor kunnen zorgen dat ze ook voor hun eigen veiligheid thuis kunnen blijven.

Dat debat kan slagen als we niet alleen naar de kwaliteit van de uitvoering, maar ook naar de kwaliteit van de sturing kijken en daarin samen lerend willen optrekken. Niet blijven doen wat we altijd deden, geldt net zo goed voor de overheden en organisaties die het beleid ontwikkelen en uitvoeren. Daarvoor is een kritische blik nodig op hun onderliggende aannames en verwachtingen en de manier waarop die het praktisch handelen van professionals en het veilig opgroeien van kinderen belemmeren of juist bevorderen.

Anita Kraak en Caro Obispa, Nederlands Jeugdinstituut